

A BUDA MELLETT ÁLLT SZENT LŐRINC PÁLOS ANYAKOLOSTOR KUTATÁSTÖRTÉNETÉRŐL

Ajánlom dr. Gyéressy Ágoston Bélának,
a magyar pálosrend nagy kutatójának

1949 és 1985 között – durva megszakításokkal – harmincöt esztendőn át* munkálkodtam Buda, Szent Lőrincről nevezett pálos főkolostora romjainak feltárásán.¹ Sajnos, kellő megértés és anyagiak híján a mezőváros méretű monostor egészének feltárása máiglan nem sikerült. Ám munkám során annyit elérhettem, hogy Budaszentlőrinc építéstörténetének periodizációját összefoglalhatom. Ennek – valamint a monostor pusztulástörténetének – közlését kötelességemnek tartom, annak jó reményében is, hogy az eljövendő feltárások majd rátámaszkodhatnak az eddig elért eredményekre; azokat korrigálhatják, finomíthatják és pontosíthatják. Másrészt pedig kiegészíthetik megállapításaimat.

A feltárás befejezésének s az azt kötelezően követő romhelyreállításnak vétkes elmulasztása azért is fájdalmas, mert Budaszentlőrinc ma – kb. 12 000 négyzetméteres összterületével – Budapestnek nem csupán legnagyobb, de utolsó olyan romterülete is, amelynek felszíne java részben még beépítetlen. Feltárása régi adóssága Budapest régészetének!

Hiszen – török kori feldúlása és az után, hogy a XIX. században Budaszentlőrinc megmaradt romjait kőbányának használták – e hatalmas rommező feltárását már 1846-ban megkezdte *Henszlmann Imre, Bugát Pál és Érdi (Lutzenbacher) János*. Ekkor a tudós Bugát Pál orvos volt a nagyméretű telek tulajdonosa. Utóbb – amikor a terület dr. Légrády Ottónak, a Pesti Hírlap főszerkesztőjének tulajdonába került – az 1930-as években *Garády Sándor* régészszakutatónk kapott engedélyt a romterület újabb átkutatására. 1949-ben – *Gerevich László* múzeumigazgató irányítása mellett – e sorok írója dolgozott e területen, majd pedig *S. Nagy Emese* – ugyancsak a Budapesti Történeti Múzeum régésze – végzett itt feltárásokat. 1961-től azután több-kevesebb megszakítással, s több-kevesebb ásatási munkással ugyancsak én folytattam korábban megszakított munkámat.

Mielőtt kronológikus rendben ismertetném a felsoroltak, s a magam által végzett budaszentlőrinci feltárások eredményeit,² majd a monostor építésének és elpusztításának periodizációját, tekintsük át Budaszentlőrincnek – s vele az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek – az építéstörténetet is érintő írott történetét.

A szerzetesrend alapítása, első kolostoruk a kesztölczi Klastrompusztán

A XIII. századi Magyarországon – csakúgy, mint Európa-szerte – a tatárjárás előtt, s a tatárjárás után egyre inkább terjedtek az askézisnek, a világtól való elfordu-

lásnak, a világ hívságos javairól való önkéntes lemondásnak eszméi, a túlvilági javak elnyerése reményében. Az elidegenedésnek, s az elmagánosodásnak ezek a hitvallói még a karthauziaknak, s a XIII. század két új koldulószerzetének, a ferenceseknek, s a domonkosoknak kollektív kereteit sem vélték eszményeik megvalósulásának. Valószínű, hogy a tatár pusztítás országos tragédiája is hozzájárult – a költészetünkben tükröződő – egyéni és társadalmi önvádhoz és a vezeklésre vezető büntudathoz.³ Mind több és több magyarországi remeteség támadt. Az anakoréták szórványai a XIII. századi Magyarországon a Dél-Dunántúltól a Bakonyon, a Pilisen, a Börzsönyön⁴ át fel a régi nagy-zólyomi ispánságig⁵ országszerte megjelentek. Így a Pilis hegység barlangjaiban is sok remete vona magát. Ezeknek a szétszórta élő – s az egyházigazgatásból magukat kirekesztő – remetéknek adott szervezeti formát egy, a főpapi életformából remeteségbe vonuló esztergomi kanonok, a boldogként tisztelt *Eusebius (Özséb)*. Felőle annyit tudunk, hogy 1238 és 1247 között az esztergomi főkáptalan kanonokjainak egyike. Nemes szülőktől származott; erényei, jámborsága s kivált a szegények iránt való szeretete emelte egyházi rangjára. Ám erről lemondott, s Váncsai (Bánca) István bíboros-érsek engedelmével remeteségbe vonult. Pilisszántó közelében a hármás barlangnál – *non procul a Zanto iuxta speluncum triplicem* – egy forrás közelében, a köré csoportosuló hat remetével együtt a Szent Kereszt tiszteletére kis templomot és kolostort épített. Így lett alapítója és első perjele az utóbb magát Remete Szent Pálról nevező szerzetnek, az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek. 1262-ben Eusebius perjel Rómába utazott, s rendjének története szerint Aquinoi Szent Tamás közbenjárásával IV. Orbán pápától az új rend szabályainak megerősítését kérte.⁶ Eusebius-Özséb, a rendalapító 1270-ben hunyt el.⁷

A közelmúltban *Horváth István* derített arra fényt, hogy pálosainknak ez az első – Szent Keresztnek dedikált – kolostormaradványa a Komárom megyei Kesztlőc határában álló klastrompusztai romokkal azonos.⁸ Ezzel egy sok évszázados helyrajzi kérdést zárt le.

Özséb pálos perjel utódainak egyike, Lőrinc, 1300-tól a szentkereszti (klastrompusztai) monostor priorja a pálosrend központját a Pilisből Buda határába, Szentlőrincre helyezte át. 1308-ra mire Róma a pálos rendet kanonizálta, már fel is épült az új budaszentlőrinci kolostor. Ez a kolostor azután az ország-, majd Európa-szerte gyorsan terjedő pálos rendnek nemzetközi anyakolostora lett. 1309-ben már Budaszentlőrincen tartják a rend nagykáptalanát, ahol ismertetik Fra Gentile pápai legátus bulláját.⁹ Lőrinc perjel budaszentlőrinci templom és monostorépí-

tését tetemes javakkal támogatta I. Károly király, János óvári ispán, Velencei Pál (Paulus Venetus) budai polgár. Majd 1335-ben Henc fia János adományozott a remetéknek egy budai erdőt, alkalmasint a Hárs- vagy a János-hegyet.¹⁰ Magát az alapító Lőrinc perjelt I. Károly király annyira kedvelte, hogy őt halálos ágyán is felkereste.

1327-ben, amikor László kalocsai érsek összeírta a pálos kolostorokat, ezeknek száma eléri a harmincas számot.¹¹ A középkor végére, a XVI. század elején már hatvanhárom pálos kolostor áll Magyarországon, ebben a számban nincs benne a horvát társkirályság területén álló hat pálos monostor.¹² A XIV-XV. századra azután már német földön, Portugáliában, majd Lengyelországban mind jobban szaporodnak a fehér kámszát viselő remeték kolostorai.¹³ Rómában 1454-től volt kolostoruk.¹⁴ Ezek, s a hazai zárdák kivétel nélkül Budaszentlőrinc generalátusa alá tartoznak és rendi regula: a pálosrend generálisja mindenkor magyar rendtag kell, hogy legyen.

A hazai, s a külhoni terjedéssel egyidőben Budaszentlőrinc anyagi erői megszilárdulnak. Budai, Buda környéki birtokaikon kívül – a rendbe lépő szerzetesek, s a Szent Pál csodáit tisztelő hívek adományai – az ország egyik gazdag monostorává emelik Szentlőrincet. A monostor vagyonát az egymást követő uralkodók egymást követő adományai – évi 300-tól 700 aranyig terjedő javadalmakkal – tetemesen gyarapítják. A Zsigmond-féle adomány, só, etc.

Mivel azonban e beszámolóknak nem Budaszentlőrinc gazdaságtörténete, s művelődéstörténete is csak csekély részben a tárgya, az írott történet adatait elsősorban a budaszentlőrinci monostor építéstörténete köré csoportosítjuk.

Szent Lőrinc XIII. századi egyháza Nándor faluban

1290-ben akadunk első okleveles nyomára annak a területnek, ahová 1300 és 1309 között Lőrinc szentkereszti perjel Budaszentlőrincet telepítette. 1290-ben ugyanis Lodomér esztergomi érsek a (Buda) Keszi előhegyén – promontoriumán – álló Szent Lőrinc egyházat, amelyet egy remete gondozott, visszabocsájtja a – területileg illetékes – veszprémi püspök joghatóságának.¹⁵

Okleveles emlékeinkből ismerjük e területnek, tehát a későbbi Budaszentlőrincnek korábbi nevét is. Az 1290-ben említett Szent Lőrinc templomnak környékét, faluját Nándornak hívták.¹⁶ S itt Györffy Györgynek egy fontos megállapítását idézem fel: a Nándor név idiománkban eredetileg a bolgár nép neve volt. „Nándor falvainkat – írja Györffy – egyaránt sorolhatjuk a törzsnevek és az I. István kori népneves települések közé, a keletkezésük idejét le is zárhatjuk Delján Péter 1040-es sikertelen balkáni felkelésével és halálával.”¹⁷ E szerint Budaszentlőrinc helyén egy koraromán kori – s a bolgárok népnevét – viselő település állt, alkalmasint a budai tizedkerület egyik – utóbb regia capellával ékes – szőlőműves faluja.¹⁸

S itt jegyzem meg – noha az 1290-ben említett, remete-gondozta Szent Lőrinc kápolna aligha régebbi a XIII. századnál –, ez a terület nem csak a román korban, de talán

már a római korban is lakott volt. A mai Budakeszi út római kori nyomvonalon nyugszik, s noha steril római kori rétegeket nem is találtunk ezen a területen (de római kori kerámiaszórványt igen), meglepő az, hogy a múlt században jelentős római kori emlékek kerültek elő erről a romterületről. A Nemzeti Múzeum 1875. évi leltárkönyvében a 315. sz. alatt az alábbi leleteket jegyzi be valamely elődünk: „három római oltárkő és négyzetes figurális homokkő angyalfej, vörösmárvány sírlaptöredék a Zúgligeti Szép Juhász né¹⁹ nyaraló telkén. Ugyaninnen egy gyermekszarkofág is. (Gömöri Havas Sándor miniszteri tanácsos ajándéka.)” A bejegyzés adatából félreérthetetlen: a három római oltárkő s a gyermekszarkofág csakis ókori emlék lehet!

Magának Nándor falunak helyét Györffy a mai Szabadsághegy – Svábhegy – keleti-délkeleti oldalának „közlebről nem ismert helyére” lokalizálja, s megemlíti, hogy Nándor szőlői közül kettő a szigeti domonkosrendi apácáké volt, Kunc ispán XIII. századi budai dézsmabérlő unokájának, Kunclin ispánnak (a pálosokat 1335-ben patronáló Henc fia János comes rokonának) szőlője szomszédságában. Nándor falu a XIII. század végén a Nána-Beszter nembeli Berki Tamást uralta. Kubinyi András szerint a budai határ nyugati oldala Nándor falu határával érintkezett. A XIV. században a Berkiek birtokai Széchenyi Tamás vajda kezére jutottak, azonban a király a Berkiek – Szécsényi vajda kezére jutott – jözságai közül kiemelte Nándort, mert ez Buda városac. „Területén – mondja Kubinyi – szőlőt termeltek: lakossága elhagyhatta és így határa beleolvadt a budai szőlőterületbe. Egykori különállását csak az mutatja, hogy önálló tizedkerület maradt.”²⁰

Említett 1412. évi oklevelünk szabatosan meghatározza Szent Lőrinc templomának – reális helyét: a Nándor-hegyen.²¹

A Nándor hegyére épített Szent Lőrinc kolostor a hajdani Pozsonyi-hegy (a mai János-hegy és a Hárs-hegy (a hajdani Szent Pál hegye) közötti nyergen, a római kor óta használatos mai Budakeszi út északi oldalán 330-340 m átlagmagasságú nyugat felől keletre lejtő hegyoldalon helyezkedett el. Ásatási adatainkkal egyező módon középkori kiterjedése mintegy 12 000-14 000 négyzetméter volt. Geológiai elhelyezkedése: észak-déli helyzetű hegynyereg a János- és a Hárs-hegy között. De, ha nyugat-kelet felől nézzük: maga is vízosztó hegygerinc Budakeszi és Kurucles között. Ez az utóbbi magyarázza Budakeszi területének relatív vízbőségét is.

Budaszentlőrinc (első) pálos temploma és kolostora

Gyöngyösi Gergely, a pálos rend középkori történetírója (1472-1547) Budaszentlőrinc alapításáról, az ekkori monostor építéséről a következőket írja: „Lőrinc testvért azidétt Szent Kereszt (tehát a mai kesztölci Klastrompuszta) priorját generális perjellé választották... Nevezett generális kezdte építeni Szent Lőrinc vértanu monostorát Istennek s a névadó szentnek tiszteletére; ezt utóbb Károly király és János (magyar-) óvári ispán és

*Velencei Pál – Paulus Venetus – budai polgár (adományával) megbővítette.*²²

A szentlőrinci kolostor építése eszerint annyira előrehaladt, hogy 1309-ben már falai között tarthatták meg a rend főkáptalanát.²³

A Gyöngyösi-féle „*historia domus*”-ban további XIV. századi építéstörténeti adatokra nem bukkanunk. Közvetett adatokra annál inkább.

Pálosaink kezdettől fogva az ókeresztény Remete Szent Pált választották rendjük védőszentjéül.²⁴ A XIV. századi Velencében Remete Szent Pál testereklyéjét a San Giuliano templomban nagy kegyelettel őrizték, mígnem Nagy Lajos király 1378-ban csatlakozott Genova Velence elleni háborújához, s a turini békekötéskor a béke (titkos) záradékként kikötötte: a Signoria szolgáltatassa át a győztesnek Remete Szent Pál tetemét.²⁵ Az 1520 táján leírt Erdy kódex írója, a Karthauzi Névtelen ékes magyarsággal számol be Remete Szent Pál tetemének Budára, majd onnan Budaszentlőrincre szállításáról.²⁶

Nagy Lajos királynak ez a gesztusa a pálosok iránt való mély devóciójának egyik, de nem egyetlen gesztusa. A királynak a Remete Szent Pál-testereklye megszerzése fogadalmas cselekedete volt.²⁷ *Fügedi Erik* megfogalmazásában „*jelképes győzelmi jelvény*”²⁸

Maga a király nagy szeretettel viseltetett a pálos rend iránt; az ő, majd Mátyás idején vált a szerzet nemzeti rendünké. Nagy Lajos a remete szent ereklyéjének translációját élete alkonyán hatalmas adománnyal tetézte: „*egy nagyszerű budavári épülettel s egy ahhoz tartozó templommal ajándékozta meg a szentlőrinci monostort, hogy a remeték – veszély esetén – a város falain belül találjanak menedéket.*”²⁹ Ez a budavári nagyszerű ház pedig – mint azt régebben megírtam – nem volt egyéb, mint Buda Árpád- és kora Anjou kori királyi rezidenciája, a király nagy háza, amelyet németül Kammerhofnak neveztek. Az ahhoz tartozó eklézsia pedig a Nagy Lajos és édesanyja, Piaszt Erzsébet által 1349-ben – a Kammerhofban – emelt Szent Márton királyi házikápolna volt. Ehhez a monumentális épületegyütteshez egy – a vízvárosi hegyoldalon fekvő – majorság (allodium) is csatlakozott. A „*magna curia regis*” – amely ekkortól fogva okleveleinkben mint „*antiqua curia regis*” szerepel – a Szent Márton kápolnával, s a hegyoldali majorsággal együtt 1416-ban, s 1423-ban csere tárgya: a pálosok ezt az objektumot Cillei Hermannal, Zsigmond király apósával egy másik budavári házra, a mai „Vörös sün” házra (Hess András tér) cserélték el. A középkor végéig azután ezt a „Vörös sün” házat „Remete Szent Pál testét őrző ház”-nak hívják, s e házról nevezi a budai középkor Szent Pál utcájának a mai Fortuna utcát.³⁰

De Nagy Lajos, 1370-től – nagybátyja, Piaszt Nagy Kázmér örökén – lengyel király, nem csak a magyarországi pálosoknak volt mecénása. Lengyelországi forrásaink – noha erről a hazai történetírás nemigen emlékezik meg – világosan megmondják: Nagy Lajos – a magyar s a lengyel trón ura – 1382-ben, halálos ágyán utasította rokonát, Opulai László volt magyar nádort arra, hogy alapítsa meg Jasna Góra, Czestochowa pálos kolostorát. (Ez az alapítás, mint tudjuk végbe is ment: Jasna Góra első kolostorát

azután az 1380-as években márianosztrai magyar pálosokkal népesítette be Opulai László, Nagy Lajos egykori nádora. Budaszentlőrinc törökkori pusztulása – majd a magyar pálosrend kétszeri megszüntetése okán 1786, 1950, – azután Jasna Góra lett a pálos rend új Budaszentlőrince; Jasna Góra ma az a pálosoknak, ami Montecassino a bencés rendnek, nemzetközi főkolostor.³¹

Mindez azonban csupán Lajos király életének egy-egy kegyes cselekedete lenne, ha Budaszentlőrinc építéstörténetének is nem lenne döntő korszaka ez. Ugyanis noha diplomatikai emléke csak közvetett, régészeti bizonyosága egyértelmű: kétségtelen az, hogy az 1380-as években kezdik meg a szentlőrinci pálosok – vajmi szűkre szabott – kis XIV. század eleji templomuktól délre az új háromhajós, monumentális, általuk bazilikának nevezett főtemplomuk építését és kolostoruk bővítését. És itt az időpontok egyeztetése során egy gazdaságtörténeti adatot fűznék a monostor építéstörténetéhez!

Úgy gondolom, amiként Nagy Lajos ifjabb leánya, Hedvig lengyel királynő áldozatos patrónája lett a czestochowai pálos kolostornak,³² úgy nővére Mária, Magyarország királyasszonya is pártfogolta az atyjuk által annyira szeretett pálos rendet. Mária királynő akaratát sejtem abban az 1391. évi gazdag adományban, amely Mária férjének és uralkodótársának, Zsigmondnak tulajdonítanak.

1391-ben az uralkodópár „Remete Szent Pál s csodákkal tündöklő ereklyéi iránt való tiszteletből” Szentlőrincen a pálosok szokásos nagykáptalanára évi 300 aranyat utalt ki.³³ Ez a folyamatos és tetemes adomány alighanem segítsége volt a főtemplom s a kolostor építési költségeinek.

A monostor bővítését immár nemcsak Budaszentlőrinc nemzetközi és nemzeti rangja, az itt tartott nemzetközi főkáptalani gyűlések indokolták, de az is, hogy illendő helyen kellett elhelyezniök Remete Szent Pál test-ereklyéjét. Ez azután azt is magával hozta, hogy Budaszentlőrinc a XV. századra búcsújáróhellyé – csodák színhelyévé – vált.³⁴

1400 körül (esetleg 1382-1400 között) már az új – háromhajós – nagytemplomnak déli oldalához ragasztják hozzá a Hont-Pázmány nembeli Kóvári család sírkápolnáját, a Szent Kereszt kápolnát. Ebben a kápolnában 1403-ban már benne pihen Kóvári Miklós. 1403-ban György testvérnek, a pálos rend generális perjelének oklevele ezt a Kóvári-féle Szent Kereszt kápolnát úgy jelöli meg, mint amely az új templom szentélyének jobb oldalán helyezkedik el.

Írásos emlékeinkben ezután jó ideig nem olvasunk Szent Lőrinc kolostorának újabb építkezéseiről. 1448-ban Gyöngyösi általános építkezéseket említ, mégpedig azt, hogy a Jelesnek mondott (Insignis) István rendfőnök folyósót bővített, s új épületszárnyakat emeltetett.³⁶ Nyilván ekkoriban megy végbe – a XIV. század eleji – szerény méretű kolostor új, északi és nyugati szárnyának bővítése.³⁷ Ez nem csupán feltételezés! Később ismertetett ásatási eredményeim bizonyítják: a nyugat felé eső monumentális kolostorszárny alatt megtalált pince az, amelybe az 1470–80-as években barátjával, Gergely szentlőrinci priorral „lelkét üdíteni” maga Mátyás király is lement.³⁸

Báthori László és a Hárs-hegyi Báthori-barlang

A Gyöngyösi-féle rendtörténet emlékezik meg Báthori Lászlóról, aki e XV-XVI. századi író szerint, már mint tanult ember lépett be a szentlőrinci pálosok közé. Társainál is jobban vágyott a magánosságra, s ezért – írja Gyöngyösi – a budai hegyek közt, egy *barlangba* vonult. Rendtársai ellenezték ezt, ám Vince perjel hozzájárul Báthori László elhatározásához. A barlangi remeteséget azonban Báthori nem bírta sokáig s így visszatért a kolostorba. Gyöngyösi szerint „*a nevezett László testvér az egész bibliát és sok szentnek életét magyarul megírta*”. Majd megjegyzi Gyöngyösi: Báthori László bibliafordítását „*Mátyás király eltette könyvtárába*”.³⁹

Báthori személye régidő óta irodalomtörténeti fejtörő.⁴⁰ Remete-Spelunkájának a Hárs-hegyi Báthori barlangot vélték.⁴¹ Ami személyét illeti (a korábbi találgatásokkal ellentétben) Báthori László nem a bárók sorába tartozó Ecsedi Báthory család sarja volt: *Mezei László* mutatta ki azt, azonos azzal a Nyírbátorra való Császári (Nyírcsászári) Lászlóval, akit Ecsedi Báthory Bertalan familiárisaként vitt magával Bécsbe, s 1430-ban mind Báthori (eredetileg Császári) László, mind Ecsedi Báthory Bertalan a bécsi egyetem hallgatója volt. Úgy véli: a bibliás Báthori Nyírbátor iskolamestere volt, majd 1448-50 táján lépett be a szentlőrinci remeték közé.⁴⁰

Tárgyunk szempontjából e Báthori téma csupán a Szentlőrinchez tartozó Báthori-barlang egykori funkciójával kapcsolatban merül fel. Ezt a barlangot ugyanis – mint munkám archeológiai részében ismertettem – az 1960-as években feltártuk.

Remete Szent Pál sírja, sírkápolnája

A XV. századi Budaszentlőrinc egyik lokális alapkérdése: hol s miképpen helyezze el a rend – mégpedig méltó módon – Remete Szent Pál testereklyéjét. 1475-ben Kovács István budai polgár – Báthory István országbíró előtt Csudabala n. alföldi birtokát a budaszentlőrinci pálosoknak adja, nevezetesen Szent István oltárának, amely abban a kápolnában és ámbituson áll, ahol Remete Szent Pál teste nyugszik. (Az oklevél úgy mondja: Szent István oltára a Szent Pál kápolnában helyezkedett el, az ámbituson.)⁴³

Gyöngyösi krónikája bővelkedik Mátyás királyról szóló szentlőrinci anekdotákban. Ezeknek egyike-másika még a régész kezében is érték, hiszen az elpusztult monostor egyes épületrészeivel függ össze. Tudunk a kolostor kapujáról s kapusáról (aki egy ízben nem akarta beengedni az éjszaka magánosan bekéredzkedő királyt): s ez egymagában nem meglepő, hiszen minden kolostornak van kapuja. Mégis, nagy örömeinkre szolgált, amikor 1970-ben megleltük annak a kapunak azt a perselyét és küszöbét, amelyet hajdan Mátyás saruja is koptatott. Gyöngyösi meséli el: a király – akinek a kicsiny termetű Gergely prior, a maga nagy tudományával kedvelt asztaltársa volt – egy ízben elrejtőzött a pálosok *betegházában*, majd onnan felosont a főtemplom *kórusára*, hogy meggyőződjék: igaz-e, hogy a perjel megkorbácsolja frátereit, majd pedig a fráterek egyike magát a perjelt. Említettem a

kolostor borospincéjét, amelyet Mátyás a prior társaságában keresett fel.⁴⁴

Még Gergely perjelsége – s Mátyás urakodása idején – 1486-ban határozták el, hogy megépítik Szent Pál kápolnáját. A szent tumbájának kápolnáját a templom északi oldalán az ablakok magasságáig még a rend költségén emelték fel. Igazi befejezését azonban csak 1492-re nyerte el ez a Szent Pál-kápolna, donátora az eremitált budai várkapitány, egykor a kunok bírása, bizonyos Tharispán Albert volt.⁴⁵ (Tharispán Albert maga is belépett a szentlőrinci pálosok rendjébe, s utóbb itt is fejezte be életét.)

Dénes lapicida – késő középkorunk egyik legjobb kőfaragója – az 1480-as években (ha ugyan nem az 1470-es években) kezdte meg Remete Szent Pál márványtumbájának megfaragását. Gyöngyösi Gergely, aki még épségben látta azt a baldahinos sírládát, úgy mondja: „*csodálatos művészettel megfaragott műremek ez, miként azt mindenki láthatja, aki megnézi*.” Ő jegyzi fel azt is: amikor egy ízben a Budán időző szultáni követet elhozták Budaszentlőrincre, s meglátta Dionisius lapicida remekét, felkiáltott: *valóban a nagy Isten tanította őt! Nem ember!*⁴⁶

A nagy szobrász tragédiája; ha befejezte is csodálatos alkotását, azt már nem érthette meg, hogy a vörösmárvány tumba kápolnáját is befejezzék, mert 1486-ban meghalt.

Magát a Szent Pál testét őrző kápolnát pedig mint említettem, csak 1492-re hozták tető alá s azt István szerémi püspök, Benedek prior generalátusa idején (1492-1496) szentelte fel.⁴⁷

S e kápolnához, továbbá Szent Pál tumbájához – amelyekhez archeológiai beszámolás során még visszatérek – egy irodalomtörténeti emléket fűzök. Itt idézem fel Hassensteini Lobkowitz Bohuslavnak – a csehek Janus Pannoniusának – a XV-XVI. századfordulón Budán élt nagy humanistának azt az ódáját, amelyet Dénes kőfaragó remekéről, a Szent Pál tumbáról s az azt magábanfogaló kápolnáról írt:

Hassensteini Lobkowitz Bohuslav verse Schlechta Jánoshoz, Szent Pál őspremte budai sírjának dicséretére (írta 1495-1503 közt, Budán)

Márványbul faragott ékes Koporsóját Remete Szent Pálnak láttuk, s Kápolnáját; Akárki ditsérje ama szép Diánát, S tsodállya Házának tisztos nagy pompáját;

Páléhoz hasonló Temploma a' crétai népnek, Nem vala hasonló, akár mit itélnek, Ők nem építettek ilyent Jupiternek, Noha tisztos Házát tartják, s vallyák szebbnek.

Agrippa oszlopival senki ne kérkedgyék, Templomával Flávius bár ne ditselkedgyék, Ditsőséges híreket bízáss ők engedgyék Pálnak: mert Temploma ennél szebb, elhidgyék.

Nits Memfisnek gazdag, s nemes Koporsóján Annyi arany; se márvány drágalátos Sírján Simandernek, mennyi van Sz. Pál Kápolnáján; Bizonyittyák, valakik látták, ezt minnyáján.

*Bóldog a' ti dolgokot mostan Duna-városok, Faluk, népek, emberek és Budai Lakosok: Mert Páltul vett jótok tsodálatos, és sok; Nints másoknak illy bóldog, és szerentsés sorsok.*⁴⁸

(Orosz Ferenc fordítása 1754-ből)

A Szent Pál tumbával kapcsolatban egyes – lokális – adatok akadnak a Hadnagy Bálint pálos barát írta műben is (1511); ez a könyv a sírnál megesezt csodákról emlékezik meg. A sírhoz – Hadnagy adatai szerint – a XV. század derekától fogva mind többen zárandokoltak. A remeték közül – ketten állandóan őrizték a sírt.

A búcsújárás, zárandoklás két dologra világít rá: a zárandokok a szigorú kolostori klauzura megkerülésével, sőt a főtemplom állandó szertartásai miatt, a főtemplom felkeresése nélkül kellett, hogy megközelíthessék a tumbában elhelyezett test-ereklyét.⁴⁹ A zárandokok, a búcsúsok befogadására – esetleg vendégházba való elhelyezésére – tetemes térség, vagy épület kellett, hogy rendelkezésre álljon.

A Hadnagy Bálint leírta csodák leírásából ugyancsak két dolog válik világossá: a tumbát üveglap fedte, vagyis a szent tetemét megláthatták a zárandokok. S a mirákulumok során az is kiderül: a vörösmárvány sírláda körüljárható volt, tehát nem falhoz támaszkodott. A Szent Pál kápolna falain a hívők votív tárgyakat – mankót, viaszszobrocskákat – helyeztek el.⁵⁰

A kápolna és a tumba pusztulásáról majd a kolostor 1526. évi feldúlásával kapcsolatban emléksziünk meg.

Az utolsó építkezések Budaszentlőrincen

Gyöngyösi historia domusa hosszan emlékezik meg *Kamanczy Jánosról*, a hét szabad művészetek mesteréről, aki a budaszentlőrinci kolostor vízműveit, csatornáit, vízvezetékét újította meg. Talán vízkő, vagy más tömítőanyag tömítette el a kolostor vízvezető csatornáját – *obstructa fuit lapidibus ex aqua natis* –, ezért egy nagyobb és mélyebb ciszternát ásattott az ámbitus és a refektorium falai alatt. Ugyancsak Kamanczy fráter építette meg a kolostor fürdőházát is.⁵¹ Mivel működése egybeesik a Szent Pál testét őrző kápolna építésével, alighanem Kámánnczi személyében kereshetjük e sírkápolna építőmesterét is.

Budaszentlőrinc utolsó nagyszabású építkezései már a XVI. század elejére esnek. (Ekkoriban állt a monostor élén – az építkezés lelke – Gergely generális, a kolostor sáfára pedig Martinuzzi Fráter György volt, később az ország kormányzója.) Amikor Gergelyt 1508-ban⁵² a rend főnökévé választották, nyomban hatalmas építkezésbe fogott. Megépítette a főtemplom új főszentélyét, az új sekrestyét, s egy új tanácstermet (domus definitoria), mégpedig alapjaiktól fogva. Ekkor építeti fel a főoltárt, az asszisztálók szediáit „csudálatos szépséggel”. Az új főszentélyt színes márvánnyal borította; az egész munkát öt esztendő alatt végezték el.⁵³ Gyöngyösi históriája megemlíti: a hatalmas építkezésekhez Oszvald és Lukács, zágrábi püspök, Horváth Pál nándorfehérvári polgár, Gergely óbudai

kanonok, Szapolyai János erdélyi vajda tetemes adománnyal, a főoltár képét pedig Szapolyai Imre néhai szeptesi gróf adományozta. Ugyanekkor építették meg az új szentély kórusát is. A főoltár kialakításán – Dénes lapicida utóda (s tán tumbafaragásának befejezője), Vince fráter kőfaragó is dolgozott.

S itt, miután a két évszázados építkezés írott adatai után már csak a pusztulástörténet következne, meg kell emlékezni azokról az írott forrásokban felemlített műhelyekről is, amelyek e mezőváros méretű monostornak szerves tartozékai voltak.

Budaszentlőrinc írott emlékeiből tudjuk, hogy dolgoztak itt rendi építőmesterek, kőfaragók, és képfaragók. Mivel a kolostor autarchiás gazdaságot folytatott, mind építészeti anyagairól, mind a barátok életviteléhez szükséges ruházatról, élelmiszerről, de a szellemi szükségleteket, s a vallásos áhítatot kielégítő instrumentumokról – orgonáról, kódexekről, antifonáriumokról, falképekről – is maga gondoskodott. Voltak orgonaépítőik, üvegfestők, scriptorai is. Más adatokból – régészeti feltárásainkból – tudjuk, nem csak az építkezéseikhez kellő követ fejtették a közeli Hárshegy oldalában, de vasat is bányásztak ugyan e hegy Báthori barlangjában. A kitermelt vasat kovácsaik munkálták meg. A földművelő fráterek szőlőt, gyümölcsöt is termesztettek: utóbbiakból juttattak a budavári főembereknek is. Foglalkoztak méhészkedéssel is, ennek eredményeként viasz és más dolgában szintén önellátók voltak. Iparos-fráterek maguk szabták a barátok ruháit, cipészeik a sarukat, csizmákat. Kapuőrök fegyvert is kaptak; általában sok fegyverforgató ember, katona fejezte be életét pálos barátként. Valószínű, hogy vadásztak is, nemcsak a vadhús, de a bundáikhoz kellő vadbőrök elnyerése okán is. Bizonyos kerámiák arra mutatnak: saját téglá- és cserépetető manufaktúrája is volt Budaszentlőrincnek.

Mindez azért lényeges, mert a felsorolt iparok, mestersegek és művészetek tetemes műhelyigényt jelentenek. Tudjuk – például –, egyes orgonaépítő mestereik nem csupán Szentlőrinc zeneszerszámát alkották meg, de itt volt a XV. századvégi pálos kolostorok orgonaépítőinek központja is. Ugyanígy üveg(ablak) készítőik is számos pálos kolostort láttak el készítményeikkel.⁵⁴

Szentlőrincnek Budától s Keszitől félúton esvén, valószínűleg tetemes lóállománya volt, megfelelő hintó- és parasztszekerekkel. Előjáróik lóháton s lovaskocsin hospitáltak Budát s az ország pálos kolostorait. Tehenészetük, pincészetük, borgazdaságuk szintén a monostort körülvevő gazdasági épületek számát szaporította. Mivel pedig Budaszentlőrinc – Remete Szent Pál tetemének csodatévő híre miatt – búcsújáróhellyé vált, valószínű, hogy a monostor vendégházáról is gondoskodott. Nemcsak pallosjogot nyertek Mátyás királytól, de – a kor szokása szerint – bormérési, s húsárusítási joguk is lehetett. Mindez indokolja – de magyarázza is – azt a hatalmas kiterjedést, amellyel a régész találkozik akkor, amikor felméri a rommá lett kolostorváros monumentális méreteit.

És itt – a XVI. századdal, Budaszentlőrinc fényes kibontakozásával – elérkezünk a legszomorúbb korszakhoz, 1526-hoz, a kolostor pusztulása történetének első fejezetéhez.

Mivel munkám során az a célom, hogy az írott források

kronológiai kereteibe illeszem be a régészeti feltárások eredményeit, leleteit, a monostor pusztulástörténete ugyanúgy része munkámnak, mint építésének históriája.

Budaszentlőrinc pusztulásának kezdete és a pusztítás folytatása

A mohácsi csatavesztés után a győztes török hadak végigpusztították a Dunántúlt, s elfoglalták Buda várát. Budaszentlőrinc szerzetesei – hogy hol, nem tudjuk – elrejtették a monostor kincstárát, s sokan közülük elmene-kültek. Huszonöt remetét mégis Budaszentlőrincen ért a török; őket kegyetlenül felkoncolták. Utána – mint Gyöngyösi megírja – felgyújtották a főtemplomot, a fényes táblaképek, a csodálatos művű nagy költségen készült kórus, a szép orgona s minden más egyéb a lángok marta-léka lett. A templom – új – szentélye beomlott. Az oltárokat rendre szétrombolták, a képeket s a szobrokat darabokra törték; a sírokat feldúlták, Szent Pál remekművű tumbáját három darabra törték. A monostort – miután már minden zugát felkutatták – felgyújtották, és tíz napi dúlás, fosztogatás után odébb álltak. Elégett a monostor könyvesháza is; értékét Gyöngyösi ezer forintra taksálta.⁵⁵

Még ugyanebben az esztendőben tizenegy más pálos kolostort is tönkretett az 1526 késő őszi eltakarodó török; ekkor semmisült meg Fehéregyháza – Mátyás király alapította – pálos kolostora is, Óbuda felett.

Remete Szent Pál test-ereklyéjét, s Budaszentlőrinc kincstárát megmentették a barátok. A test-ereklyét Trencsén várába vitték (azonban itt 1527-ben tűzvész következtében a kegytárgy elpusztult),⁵⁶ Budaszentlőrinc kincstárát néhány más pálos kolostoréval együtt a Homonnai Drugetheknek adták át. (A kincstár leltára megmaradt: az arany és ezüst egyházi szerelvények értékét 60 000 magyar forintra, az egyházi paramentumok, díszruhákét 30 000-re becsülték. Utóbb a Drugethek az egész kincstárat ellopták, majd hosszas pereskedés után 1569-ben – 90 000 forint helyett – 2 000 magyar forintot fizettek a pálos rendnek.⁵⁷

S ezzel az 1526. évi dúlással kezdetét veszi Budaszentlőrinc romjainak több, mint három évszázados pusztulástörténete! A kolostor – amelynek huszonöt áldozata mártírhalálát az 1630-as években Czestochowaban megfesti Dollabella mester⁵⁸ – 1526-tal elnéptelenedik. A kolostor sorsáról csak száz évvel később kapunk további hírt.

1627. július 11-én azt olvassuk, hogy: „*egy fertály mérföldön, vagy inkább fél is lehet, vagyon Budától egy szép klastrom a' hegyen, az szőlő hegyek között. Meglátni a' Bécsi kaputól is szépen, Szent Pál klastromának híjják. Ezt rontatja most a' vezér és kövével Buda kerítését újítatja, ahol megtöredezett, vagy elavult.*”⁵⁹

Ezzel tehát megindul az ország egyik legszebb monostorának kőbányává alakítása; Budaszentlőrinc kővei megindulnak Buda vára – és alighanem Budakeszi – felé.⁶⁰

1686-ban, majd az azt követő időszakban a pálosok megindítják revindikációs igényeiket, s egy ideig – egy téves oklevélértelmezés nyomán⁶¹ – a mai Vízivárosban keresik hajdani kolostorukat, Budaszentlőrincet.

Felidézem hát a pálosok – sajnos meddőnek bizonyuló

– visszaszerzési törekvéseit. Ennek dokumentumai nem csak a Budaszentlőrinc szomorú sorsával kapcsolatosak, de fővárosunk története szempontjából is értékesek.

1686 után, amikor Buda másfél százados török rabság után felszabadult, Gyöngyösi Gergely profécija, hogy Budaszentlőrinc sohasem fog már feltámadni régi fényében, valóra vált. Pedig mindent megpróbáltak a pálosok! Az egyesült európai keresztény seregek még Budát ostromolták, amikor aug. 4-én az atyák már kérvénnyel fordultak az uralkodó Lipóthoz:

„*Felséges Római Császár! Alázattal kérjük vissza monostorainkat: Budaszentlőrincet, a budai Szent Pál kolostort, Szűz Mária Fehéregyházát, Pilis-Szentkeresztet, Pilis-Szentléleket, Mária-Nosztrát, a visegrádi Szent András monostort, a toromyallyai Szent Mihályt... E nyolc kolostorunknak adófizető jobbágjai, akik a töröknek is adóznak, elismerik földesúri jogainkat, nekünk is megadják az évi adót, méltóztassék hát Szent Főlséged, úgysis mint Apostoli Király és az Egyház Protektora megerősíteni minket, vagyis szent Rendünket ősi jogaink törvényes birtokában...*”

A császár előszóban császári szavát adta a bécsújhelyi perjelnek: „*Tisztelendőséged, bízzék császári szavunkban és nyugtassa meg szent Rendjét, hogy irántuk semmi méltánytalanságot nem fogunk megtűrni. Addig is, perjelem, – mondta Lipót, – szerzetes társaival együtt szorgalmasan és kitartóan imádkozzék, hogy Isten kedvezzen fegyvereinknek, mivel az imában nem kevésbé bizunk, mint fegyvereinkben.*”

Az atyák imádsága fogatos volt: 1686. szept. 2-án Buda, s vele majd az egész ország szabad lett újra. November 28-án a pálosok újabb kérvénnyel fordultak a császárhoz: „*Felséges Római Császár! Alázattal terjesztjük Szent Főlséged elé nyolc monostorunk romjainak rövid áttekintését...*”

E kérvény átnyújtása alkalmával a bécsújhelyi perjel fölkereste Korompay Péter nyitrai püspököt, magyar királyi udvari kancellárt, aki önként vállalta a Rend ügyének támogatását.

1687. január 20-án P. Malechich Gáspár, rendfőnöki titkár és P. Majthényi Pál (aki kis csapata élén Buda ostromában is részt vett) elindult a régi pálos romok felkutatására. Mária-Völgyből Buda felé tartva Garam-Mikolát, Nagy-Lóthot teljesen elpusztulva találták, Mária-Nosztrát pedig nem tudták megközelíteni a nagy hó miatt. Pilis-Maróthon már állt néhány kunyhó, „ahol a nyomorult népet vigasztalhatták”.

Január 27-én Budán a Vizivárosban (in Suburbio) keresték, de nem találták Remete Szent Pál kolostorát, „*csak a volt nagyvezíri istállók közelében láttak bizonyos romokat, melyek kicsi és szűk ablakaival, kapuikkal, folyosójukkal s a cellák beosztásával valahogyan hasonlítottak a csáktornyai, római (San Stefano Rotondo) és a Mária-völgyi pálos monostorok régi szerkezetéhez (veteris structurae similes).*” Itt találtak egy török mecsetet is, mely valamikor keresztény templom volt, „amint az nyilván látható”. Ezt a Rend monostora számára lefoglalták az atyák.

A Vízivároson kívül (extra Suburbium) lent, Szent Pál Völgyében egy monostornak elég magas romjai látszó-

tak, s abban a környéken lakó emberek mind megegyeztek, hogy ez rendünké volt, mégpedig Szent Pál monostora, amit a (Pál)Völgye elnevezés éppúgy igazol, mint földrajzi helyzete. „Pesten, a mezőn is nagy romokat láttunk, nagyobbakat, mint Szent Pál Völgyében s hogy egykor ez is pálos monostor volt, azt ezek az (itteni) emberek állították. Van itt egy frissvízű forrás is, melyet Fehér Szerzetesek Kútjának mondanak. De a budai házról semmit sem tudunk meg, oly romos és elpusztult volt a város, bár az egész napot kutatással töltöttük. Szándékunkban volt fölkeresni Pilis-Szentkereszt és Pilis-Szentlélek romjait is, de ezek a monostorok az országon túl a magas hegyek közt feküdtek s a nagy hótól ezeket sem lehetett megközelíteni. Így a visegrádi Szent András kolostora felé fordultunk, ahol sem házat, sem bármiféle monostor-romot nem láttunk, csak egy romos templomot...” – Eddig szól az 1687 januárjában kiküldött atyák beszámolója.

A harmadik kérvényt február 25-én nyújtották át Lipót királynak, amikor „*Ófelsége udvari kápolnájába igyekezett délután 5-kor... De semmi válasz!*”⁶²

A pálosok azonban egy félszázaddal később sem felekeznek meg Budaszentlőrincről: 1745. április 8-án a váci káptalannak jelenti be ünnepélyes tiltakozását Ordódy István magyar tartományfőnök perjel nevében P. Horváth Gergely rendtartományi gondnok amiatt, hogy a háborús zavarok elültével Buda városa elidegenítette az elhagyott budaszentlőrinci kolostor területét Pál-Völgyével, Buda-Eőrssel és Békás-Megyerrrel együtt.⁶³

1756. április 13-án gróf Csáky Miklós esztergomi érsek, primás megbízásából gróf Batthyány József, mint kánoni vizitátor megsejmeléli Budaszentlőrinc akkori romjait: *Buda Várából elindulva a Bécsi kapun át nyugat felé a hegyek közt vezető kocsiúton, úgy háromnegyedóra múlva jutottam el a mondott helyre, ahol a részben kiemelkedő, részben földre omlott hatalmas romok a szent helyre utaltak: két falszárny hever romosan a földön, a többi még áll, sziklákból és téglákból mésszel összevakolva, a sarkokon faragott és csiszolt vörös színű kövekkel, melyek kelet felé egyenes vonalban nyúltak el s a hajdani templom hajóját jelezték. Egyéb kiemelkedő falmaradványok eléggé terjedelmes négyszöget zárnak be, különösen az északi szárnyon nyilván láthatók a közfalak, a szerzetesi cellák több hossz négyszöge, az utolsónál nyugat felé magasan kiemelkedő falromok valamelyik torony nyomait mutatják, de jól látható az említett kolostorkvadrum közepén egy vízzel telt mély kút, kerek alakú, megmunkált és csiszolt kövekből, pereménél favályúk, a barmok itatására, dél felé ehhez hasonló másik kút, kissé távolabb, itt-ott még kiálló falmaradványokkal. Tanúságot tesznek arról, hogy ezek ama híres budaszentlőrinci pálos kolostor romjai...*⁶⁴

1827-ben Jankovich Miklós, a jeles kutató és műgyűjtő írja meg: ő még gyermekkorában – tehát az 1790-es években – látta a romokat. Ezek a falmaradványok akkor még ember-magasságúak voltak és a templomnak állt még hat-nyolc pillére is. Hét oltár-asztalt számlált akkor össze és sok faragott márvány sírkövet is látott, de ezeknek 1826-ban már alig akadt nyomára.⁶⁵

Húsz esztendővel utóbb, 1846-ban olvassuk az alábbiakat:⁶⁶ „*Nálunk nem csak országos, de municipiális intéz-*

*kedések sem léteznek természeti vagy művészeti, mostani vagy régi kincseink megmentésére. Pedig, hogy a régi maradványokat megismertetni a nemzettel tovább már nem mulasztható kötelességeink közé tartozik, arról nem kételkedhetünk, ha látjuk, miként az elmúlt évben is egy református egyházban becses régi falképek bemészeltettek s alig maradt idő azokat ki nem elégítően lemásolni. Közlebbi például szolgál e tekintetben a zsámbéki egyházrom. (--) Említhetjük a Szép Juhászné közelében, a budai hegyek közt létező régi Paulinus-kolostor romjait, melyek miután a városi hatóság kőbányának tekintette, végre magánkezerekre s önkényre kerültek. Nem épen öregek is fognak rá emlékezni, midőn a most már a földszint heverő romok még egypár öl magasságra emelkedtek, midőn még a cifra padozat, az oszlopok, sőt még a falfestmények is léteztek. Azonban 20 vagy 30 év előtt Buda városának akkori bírójá⁶⁷ rendelkezése a gyönyörű maradványokból a ferenchalmi művészetlen kápolna, a bíró úr háza s a Szép Juhásznéhoz vezető – mind e mellett is – igen rossz út épült s alig maradt fenn a romokból annyi, hogy minden szorgalom mellett is alig sikerült a nemzet műkincseinek kutatásában oly dicséretesen fáradozó Henszlmann Imrének, a fent címzett munka derék szerzőjének, midőn az idén a még létező romalapokat kiásatta, a főépületek csoportozatait tájékozni. Nem hisszük, hogy ily barbár vandalizmusok követhetnének el Hazánkban is, ha ismernők, minő kincsekkel bír nemzetünk sok helyen elhagyott romokban is.*⁶⁸

Későbbi közlésekből tudjuk, hogy Kalmárffy Ignác budai bíró három épületet építtetett Budaszentlőrinc köveiből, a ferenchalmi kápolnát Szent László tiszteletére, s ennek közvetlen közelében egy vendéglőépületet, valamint saját nyaralóját a Hárshegy úton. Utóbbi az 1930-as években az ún. Cserkészház volt. (A ferenchalmi kápolnáról 1934-ben Garády Sándor jegyzi fel, hogy a kápolna s az alatta lévő egykori vendéglő „*falában ma is látható gótikus faragványok kétségtelen tanúi e rombolásnak. A többi az épületek falainak belseje rejtegeti magában*”⁶⁹

Az 1840-es években Bugát Pál a jeles orvos vásárolta meg a Budaszentlőrinc romjait rejtő telket, s ekkortól – amikor is 1846-ban és 1847-ben Henszlmann Imre és Bugát végzett itt feltárásokat – már csak kisebb rombolások, s orvrégészkedések zajlottak le ezen a területen. Maga Bugát egy – azóta elbontott – nyaralót, s egyemeletes kerti lakot építtetett telkére. Az utóbbi épületet 1970-ben – tanácsi hozzájárulással – mi bontattuk le, mert, mint megállapítható volt, pontosan beleépítették a pálos főtemplom XIV. század végi régebbi szentélyébe. Ami pedig az itteni orvrégészkedést illeti, újra csak Garády Sándor 1934. évi feljegyzésére utalok: „*Bugát, mint azt Palugyay Imre Buda-Pest sz. kir. városok leírása c. munkájában megemlíti⁷⁰ abbahagyta az ásásokat. Tudjuk azonban Erber János volt jánoshegyi vendéglős elbeszéléséből, hogy (Bugát) fiai, sajnos, alighanem kevesebb szakértelemmel folytatták azokat. Az ásásaim eredményei is mutatják – írja Garády –, hogy a romokban ők is alapos pusztítást végezhetek*”⁷¹

A romterület a XX. században Légrády Ottónak, a Pesti Hírlap tulajdonosának birtokába került; ő 1934-ben engedélyt adott arra, hogy Garády Sándor ásásokat végezhes-

sen e telkeken.⁷² Ekkor – egészen az 1960-as évekig – a telken felépített emeletes nyaralót – inkább filagóriát – Laczkó Sándor ny. rendőrtalistsz lakta családostul. Mind Garádynak, mind nekünk (1949-től) kerületünknek kellett a Laczkó család által ideépített ólakat. S jellemzőként említem meg: az 1403-ban először említett Szent Kereszt kápolna romjaiból kecskeól lett. Remete Szent Pál vörösmárvány tumbájának pedig egyik szép – talán a koronás Atyaistent (Gyéressy Béla szerint Nagy Lajos királyt) ábrázoló – vörösmárvány töredékét egy néhai disznóól falazóanyagából emeltük ki.

A lényegében beépítetlen terület további rombolása azonban a II. világháború után sem szűnt meg, noha ekkor a Légrády-féle személyes birtokjog megszűnt. A terület az erdőgazdaság – ma a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság – tulajdonába került. Az 1960-as években az erdészet a romterület falmaradványai felett magánutat létesített (ezt utóbb megszüntette), majd ugyanezen a nyomvonalon 1983-ban egy – a középkori falakat ugyancsak keresztül-metsző – vízvezetékét fektetett le. Ugyanez az intézmény 1965-ben tiltakozásunk ellenére, törvényellenesen olyan lakóépületet emelt, amelynek alapozási árkaival középkori falakat ugyancsak keresztül-metsző – vízvezetékét fektetett le. Ugyanez az intézmény 1965-ben tiltakozásunk ellenére, törvényellenesen olyan lakóépületet emelt, amelynek alapozási árkaival középkori falmaradványokat – alighanem a hajdani műhelyek egyikének-másikának romjait – vágta ketté. (Ennek feltárására nem, csupán lefényképezésére adtak időt.)

Mindez a későbbi rompark megvalósítását súlyosan zavarja.

A Budakeszi út 95. sz. telken 1967-től – ahol ötven méter hosszan feltártam a pálos kolostor tornyához csatlakozó XV-XVI. századi nagy nyugati épületszárnyat, 1967-ben ugyancsak az Erdészet egy gyermekjátsszóteret létesített. Ezt a játszóterésget – noha tiszteletreméltó em-

berbaráti cselekedet volt a megvalósítása – nyilvánvalóan meg kell szüntetni akkor, ha a monostor teljes feltárására s romkertszerű bemutatására sor kerül. 1970-ben az Úttörő vasúti állomás és a Budakeszi út között gázvezetékét fektettek le. Ekkor ugyancsak számos helyen metszették el a kolostor nyugati részének falait.

Ám mind e rombolások ellenére mégis az Állami Pilisi Parkerdőgazdaság újabb vezetőinek köszönhetjük azt, hogy a romterület egy részét bekerítették, 1975-ben pedig a monostor nagy északnyugati tornyának alapjait felfalaztatták.

Jellemző dologként említem meg: a II. világháború utáni években az akkori erdőszlak gazdája – Sasvári Kálmán – fakidöntéskor e telken egy középkori bronz pecsétnyomót talált, nyilván Budaszentlőrinc egyik gótikus tipáriumát. Egy ideig postai feladásra szánt csomagjait pecsételte vele, majd – saját elmondása szerint – törekvő tanuló kislányának adta, aki azt az egyik általános iskola történeti szakkörébe vitte el. 1960-70 körül – noha ismételen ezen a területen dolgoztam – a múzeumnak való beszolgáltatás céljából ezt a pecsétnyomót már nem tudtam előkeríteni.

Az elhurcolt pálos kőfaragásokból – több töredék mellett – 1966-ban a Budakeszi út 51. sz. alatti hajdani egyik Kalmárfy-féle ház romos falai közül sikerült egy értékes darabot is megmentenünk: a pálos főtemplom XV. századvégi szentségházának egyik töredékét, amelyet *Feuer Istvánné Tóth Rózsa* művészettörténésznünk szerint *Kassai István* mester faragott.⁷³

Végezetül meg kell említenem, 1984-ben a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság, s a Fővárosi Műemlékfelügyelőség anyagi segítségével újra megindultak a pálos kolostor feltárási és rom-konzerválási munkái. 1985-re pedig a fenti intézmények e munkák további támogatását ígérték meg.

JEGYZETEK

* A tanulmányt a lektori vélemény alapján átnézte, az adatokat – az eredeti mondanivaló figyelembevételével –, valamint a lábjegyzeteket pontosította: *Bencze Zoltán*

1. A romterület a Budakeszi út 89–93. sz. telkeken helyezkedik el. Helyrajzi számai: 10 894/5, 10 896, 10 897, 10 898, 10 899.
2. Henszlmann Imre 1846. évi munkájáról: *Pesti Hírlap*, 1846. évf. dec. 22. (800. szám) 410. – Erdi János – Henszlmannal együtt folytatott – feltárásának beszámolója; *Családi Lapok* I. 1852. 282. és II. 1852. 48. (Az általa feltárt romok alaprajzával) – Garády, S: A Szent Lőrincről nevezett Buda melléki pálos kolostor. TBM III, 1934, 145–156. – Nagy, E: Kutatások a budaszentlőrinci pálos kolostor területén, Bp R XIX. (1959) 291–299. – Zolnay, L: A budaszentlőrinci pálos főkolostor emlékezete, *Vigília*, 1973/8, 514–519. – Részben Z. L. ásatásait ismertette: Ágostházi, L: A budaszentlőrinci pálos kolostor. Műemlékvédelem, 1979/1. 24–35.
3. SRH II, 1938 *Planctus destructionis regni Hungariae per Tartaros*, Ed. Ladislaus Juhász 589–598.
4. Zolnay, L. Római kori erőd maradványai a zebegényi Szent Mihály hegyen. *Studia Comitatus* (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból), 3. kötet/Szentendre, 1975. 25–29.
5. 1287 „domum heremitarum” a Zólyom megyei Radvány szomszédságában. Wenczel, G, Árpádkori új okmánytár XII, Bp. 1874, 454, kat. sz. 379.

6. Gyöngyösi 1988, 45, caput 10.
7. Kollányi, F: *Esztergomi kanonok*. Esztergom 1900, 10. – Knauz, F, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I.*, Strigonii 1874, 363, kat. sz. 465. – Gyöngyösi 1988, 47, caput 13.
8. Horváth I. – H. Kelemen, M. – Torma, I: *Komárom megye régészeti topográfiája*, Esztergom és a dorogi járás, Magyarország Régészeti Topográfiája 5. Bp. 1979, 234–237
9. vö. *Mon Vat Hung I/2*, 180–182, 256–257 és Gyöngyösi 1988, 58, caput 19.
10. Henc fia János mosoni ispán óvári várnagy és budavári rektor is volt. Gyöngyösi 1988, 56, caput, 18, Kubinyi 1973, 61–62.
11. Gyöngyösi 1988, 61 caput 12. és Hervay 1984, 165, A DAP I-II-III. kötete abc-rendben sorolja fel a török kor előtt fennállott pálos kolostorokat.
12. Hervay 1984, 163 és 165.
13. DAP III, 325–326.
14. DAP III, 309–315.
15. Bártfai Szabó, L, *Pest megye történetének okleveles emlékei* 1002–1599-ig, Bp. 1938, 24, kat. sz. 129
16. OL DL 9927 (1412. júl. 8.), közli Kumorovitz 1987/I, 309–310, kat. sz. 601
17. Györffy, I, *István király és műve*, Bp. 1977, 513.
18. Jankovich, M, *Buda környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye*, Bp R XIX, 1959,

- 62, 67–80 és 85. Az 1290-ben említett – tehát a pálos rend idetelepülésénél korábbi – kistemplom királyi tulajdonára utal az, hogy, – mivel a királyi alapítású egyházak kivétel nélkül az esztergomi érseknek, a király „házikáptalanjának” joghatósága alá tartoznak, s függetlenek a területileg illetékes megyéspüspöktől (adott esetben a veszprémi püspöktől) – 1290-ig ez a kápolna is az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott.
19. Budaszentlőrinc romterületét a XVIII. századi térképek Pulchra pastorissa – Schöne Schäferin névvel illetik, talán Mátyás és Szép Ilonka idilljének emlékeként. A XIX. sz. elején a mai Ságvári liget helyére épített empire-stílusú vendéglő és nyaralóház épült, ez volt a Szépjuhászné. Ezt a neves mulatóhelyet – melynek romjait gyermekkoromban, a 920-as években még láttam – az 1860-as években Borsos József festőművész vette meg, aki azután 1883-ban itt is fejezte be életét. Kopp, J. Borsos József (1821–1883), Bp. 1931, 48–49. – Jajczay J. Pest–Budai mulatságok, Élet és Tudomány, 1970. IV. hó, 21, 778–779.
20. Györfly 1973, 317. – Kubinyi 1973, 21.
21. OL. DL 9927, lásd 12. lábjegyzet.
22. Gyöngyösi 1988, 56, caput 18.
23. Gyöngyösi 1988, 58, caput 19.
24. Legendája szerint Pál thébai keresztény ifjú Decius császár keresztényüldözése elől az egyiptomi sivatagba menekült s ott remetéskedett 98 éven keresztül. 341-ben, 114 éves korában halt meg. A remetét a pusztában oroszán védte s egy holló akként táplálta, hogy csőrében kenyeret hordott neki. Pálremetét utóbb szentté avatták, ereklyeként tisztelt tetemét előbb Bizáncba, onnan 1240-ben Velencébe szállították. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium, I. Bp. 1977. 141. (A Peer kodex magyar szövegével, hazai kultuszával, ikonográfiai adataival)
25. Wenczel, G. A turini békekötés 1381-ben, Magyar Történelmi Tár XI, Pest MDCCCLXXII (1872) 86–89, Fügedi 1967, 97–107.
26. Zákonyi 1911. 25–26. – Pór, A: Nagy Lajos 1326–1382, Bp. 1982. 515–521.
27. Mielőtt Lajos király megkezdte volna a velenceiek ellen vívott sikeres hadjáratát – az általa alapított Mária–Nosztra pálos kolostorában járt. Itt megígérte a barátoknak: ha hadjárata győzelemmel jár, elhozza nekik Remete Szent Pál testét–ereklyéjét. Ekkor egy szentéletű nosztrai pálos megígérte a magyar győzelmet és botját a földbe szúrta – amely csakúgy, mint Tannhäuseré – megfogamzott, gyökeret vert s kihajtott. Ez a nosztrai fa sokáig élt, „Lajos király fájának” nevezték, a törökvilág idején pusztult el. Eggerer pálos története nyomán Zákonyi 1911, 26, 4. j.
28. Fügedi 1967, 103.
29. „... Ludovicus rex fratribus nostris magnificum intra muros Budenses domicilium cum ecclesia ... concessit...” Zákonyi 1911, 26. – Schier, Xystus: Buda sacra sub priscis regibus, Viennae, 1774, 53.
30. Zolnay, L. A XIII–XIV. századi budavári királyi szálláshely, MŰÉ 1952, 15–28. – A Kammerhof helye a mai Táncsics Mihály u. 9–13.
31. Zofia Rozanow–Ewa Smulikowska: The cultural heritage of Jasna Gora, II. kiadás Warsaw, 1979. 13. – Zolnay L.: A hétszázéves Csensztohova magyar emlékei. MŰÉ 1977, 177–180.
32. E. Rozanow–Smulikowska i. m.
33. OL. DL 7684; közli Kumorovitz 1987, III/1, 55, kat. sz. 118.
34. Kelényi B. O. A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása. (1511) TBM IV, 1936, 87 sk.
35. OL. DL 8884 „... in ara in honore sancte et vivifice crucis consecranda ad dexterum latus magne are nove ecclesie nostre extracta...” közli Kumorovitz 1987, III/1, 176–177, kat. sz. 360; valószínűbb, hogy a kápolna 1488-ra készül el: Gyöngyösi 1988, 143, caput 68
36. Gyöngyösi 1988, 104, caput 50.
37. Ez az előbbi általános adat alapján inkább feltevésként fogadható el.
38. Gyöngyösi 1988, 122–123, caput 60.
39. Gyöngyösi 1988, 110–111, caput 53, Balogh 1966, I. 545
40. Wolf György: Báthori és a Jordánszky-codex bibliafordítása. MTAÉ I. oszt. VII. kötet 10 sz.
41. A Báthori–barlang feltárási munkáiról később. Megemlítem azt, hogy a Jánoshegy csúcsának keleti oldala alatt is van egy – 1945 óta eltömött – de átkutatatlan barlang.
42. Balogh, 1966. I. 545–546, 674, 663, 718. – Mezey L. szerint Báthori egy magyar bibliát másolt. Sem bibliafordítása, vagy másolása sem a szentek életéről magyarul írt műve nem maradt az utókorra. Mezey L.: A „Báthory Biblia” körül. A mű és szerzője. A MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közleményei, VIII, 1956, 191–231.
43. OL DL 17640
44. Gyöngyösi 1988, 122–123, caput 60.
45. Gyöngyösi 1988, 139–140, caput 67, 148, caput 70.
46. Gyöngyösi 1988, 140, caput 67
47. Gyöngyösi 1988, 148, caput 70
48. P. Mathias Furmann: Egyedülvalósnak Ékessége. Fordította Orosz Ferentz. Nagyszombat, 1754. 315–316 – A vers latin eredetijét közli DAP II, 417.
49. A kápolna és a sír őrizete szigorú és szoros feladata volt a szerzeteseknek. Amennyire tudjuk, annak megmozdítására csak egy ízben, 1490-ben valószínűleg Habsburg Miksa császár dunai támadása idején – propter Regni disturbiam – került sor. Ekkor a test-ereklyét felvitték budavári házukba, s a mai Vörös sün házból csak Szent Orbán napján vitték vissza Szentlőrincre. vö Kelényi i. m. 100–101
50. Kelényi B. i. m. 87. sk.
51. Gyöngyösi 1988, 141, caput 67. – Kamanczy egyébiránt Szentlőrinc vikárius generálisa volt.
52. Gyöngyösi 1988, 233 (Appendix III)
53. Gyöngyösi 1988, 168, caput 79.
54. Gyöngyösi 1988, 170–171. caput 80. – Gyéressy Béla önálló – sajnos kéziratban maradt – tanulmányt szentelt Budaszentlőrinc középkori műhelyeinek. Összeállította a kőfaragók, üvegfestők, üvegcsiszolók, orgonaépítők, építészek, vízművesek, vincellérek, szobrászok, s iparosaik lajstromát.
55. Gyöngyösi 1988, 177–178, caput 83.
56. Zákonyi 1911, 34, 3. jegyzet.
57. Zákonyi 1911, 58. – A Homonnai Drugethek által elrabolt kincstár leltára Zákonyi 1911, 59–65. – DAP II. 420–426.
58. Zolnay L.: A hatszázéves Csensztohova magyar emlékei, MŰÉ 1977, 177–180.
59. Salamon Ferenc: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Új kiadás Bp. 1884, 203
60. Az egyik vakmérnök faragás – a Fehérvári rondellától északra eső törökkori várfalszakaszon – majdnem bizonyosan Budaszentlőrinc bontott kőanyagából került a várbástya falszövetébe.
61. A vízivárosi hegyoldalon nem kolostoruk állt, hanem csupán az az allodium, majorság, amelyet Nagy Lajos királytól 1381-ben a régi királyi nagykúria tartozékként kaptak ajándékba. (Zolnay, MŰÉ 1952, 15–28.) – A tévedés alapjára – a vízivárosi pálos kolostor fikciójára – már Zákonyi rámutatott: ennek ellenére még újabban is megemlíti várostopográfiaink a vízivárosi középkori pálos kolostor gondolatát. (Zákonyi 1911, 49. 3. jz.)
62. Egy. Kt. Cod. Lat. Ab. 154. Acta Generalia. Tom. III.
63. DAP II. 429.
64. DAP II. 432.
65. Tudományos Gyűjtemény 1927. évf. II. 48. (J^{xx} szignatúrával.)
66. A magát meg nem nevező cikkíró Henszlmann Imre Kassa városának ó-német stílusú templomai c. ismertetője a proposként írja ezeket. Pesti Hírlap 800, 1846. dec. 22.
67. Kalmárfy (Krammerlauf) Ignácról van szó, aki Buda bírója volt. Korábban rendőri besúgó. Bp. Tört. III, Bp. 1975. 435,
68. Pesti Hírlap 1846. dec. 22. (800. szám) 410. lap. A cikk írója

- alighanem Érdi János, vagy a lap akkori szerkesztője, Szalay László, a történetíró.
69. Garády, 1943, 175.
70. Palugyai, I, Buda-Pest szabad királyi város leírása, Pest, 1852, 152.
71. Garády, 1943. 175.

72. Utóbb Légrády a további ásatásokhoz kellő tulajdonosi engedélyt megtagadta. Garády 1943, 173–184.
73. A szentségház féldarabja jelenleg a Budapesti Történeli Múzeum földszinti folyosóján van. Feuerné, Tóth, R, Kassai István Budán, Bp R XVI, 1955, 135 sk.

IRODALOM – ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

<i>Balogh</i> 1966	A művészet Mátyás király udvarában I–II. Bp. 1966.		Mályusz Elemér Emlékkönyv Bp. 1984. 159–171.
DAP I–III	Documenta Artis Paulinorum I–III, a MTA Művészettörténeli Kutatócsoportjának Forráskiadványai X, 1975, XIII, 1976 és XIV, 1978.	<i>Kubinyi</i> 1973	Kubinyi, A, Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig), Bp. Tört. II. 1973. 7 sk.
<i>Fügedi</i> 1967	Fügedi, E, Alsáni Bálint a pécsi egyetem második kancellára, a pécsi egyetem történetéből, szerk. Csizmadia A, Pécs, 1967, 97–107.	<i>Kumorovitz</i> 1987–88	Kumorovitz, L, B, Budapest történetének okleveles emlékei III/1–3, Bp. 1987–1988.
<i>Garády</i> 1943	Garády, S, A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos templom és kolostor, Bp R XIII, 1943, 173–184.	Mon Vat Hung	Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, Vatikáni magyar okirattár, Series prima, vol. 2., Acta legationis cardinalis Gentilis (1307–1311), Bp. 1885.
<i>Gyöngyösi</i> 1988	Gyöngyösi, G, Vitae fratrum eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, ed. Hervay, F, Bp. 1988.	SRH	Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Ed. Emericus Szentpétery, I–II. Bp. 1937–1938.
<i>Györffy</i> 1973	Györffy, Gy, Budapest története az Árpád korban, Bp. Tört. I. 1973, 217 sk.	<i>Zákonyi</i> 1911	Zákonyi, M, A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor története, Művelődéstörténeli Értekezések 50, Bp. 1911.
<i>Hervay</i> 1984	Hervay, F, A pálos rend elterjedése a középkori Magyarországon,		

LÁSZLÓ ZOLNAY

ÜBER DIE FORSCHUNGSGESCHICHTE DES BEI BUDA GESTANDENEN ST. LAURENZ-MUTTERKLOSTERS DER PAULINER

Verfasser arbeitete zuerst 1949 – mit *László Gerevich* gemeinsam – auf dem Gelände, sodann führte er von 1961 bis zu seinem 1985 eingetretenen Tode mit kleineren–größeren Unterbrechungen im Bereich des Paulinerklosters von Budaszentlőrinc Forschungen durch. Die archäologischen Erschließungen wurden in diesem Gebiet 1846–47 unter der Leitung von *Imre Henszlmann* begonnen. 1934 führte hier *Sándor Garády*, 1958 *Emese Nagy* Forschungen durch.

Als Gründer des Paulinerordens ist Özséb (Eusebius), der Domherr von Esztergom (Gran) anzusehen, der zur Mitte des 13. Jh. die Eremiten der Pilisgegend versammelt und das Kloster, Namens Szentkereszt (Heiliges Kreuz) begründet hat. Die Ruinen des Klosters sind auch heute noch in Kesztlőc–Klastrompuszta sichtbar. Um 1300 begründet Lőrinc das Kloster von Budaszentlőrinc, das nach seinem Aufbau das Hauptkloster des Ordens wird. Zum Bau trugen der König Károly Róbert I. (1308–1342), der Gespan von Óvár, namens János, der Budaer Bürger Pál

Velencei, sodann 1355 schenkt der Sohn von Henc dem Kloster Wälder. 1327 leben der Zusammenschreibung des Erzbischofs László von Kalocsa nach in 30 Stätten oder Häusern Pauliner, diese Zahl erhöht sich bis 1526, doch enthalten diese Berechnungen nicht die Zahl der Paulinerklöster in Slawonien und Kroatien. Der Orden verbreitete sich auch in Österreich, Polen, Deutschland und in Portugal, von 1454 an besaßen die Pauliner sogar in Rom ein Paulinerkloster.

Zu Beginn des 14. Jh. wird ein kleineres Kloster in Budaszentlőrinc aufgebaut. Hier wird jährlich einmal zu Pfingsten das Generalkapitel abgehalten. Hierzu werden vom König Sigismund (1387–1437) im Jahre 1391 als Beitrag 300 Goldgulden ausgewiesen. 1381 gelangen die sterblichen Überreste des St. Pauls d. Eremiten hierher. Zu dieser Zeit wird die frühere gotische Kirche zur Kapelle umgebaut und außerdem eine dreischiffige Kirche errichtet. Laut Zolnay wird bis 1403 an diese Kirche von Süden her eine Seitenkapelle angebaut, in der die Mitglieder der

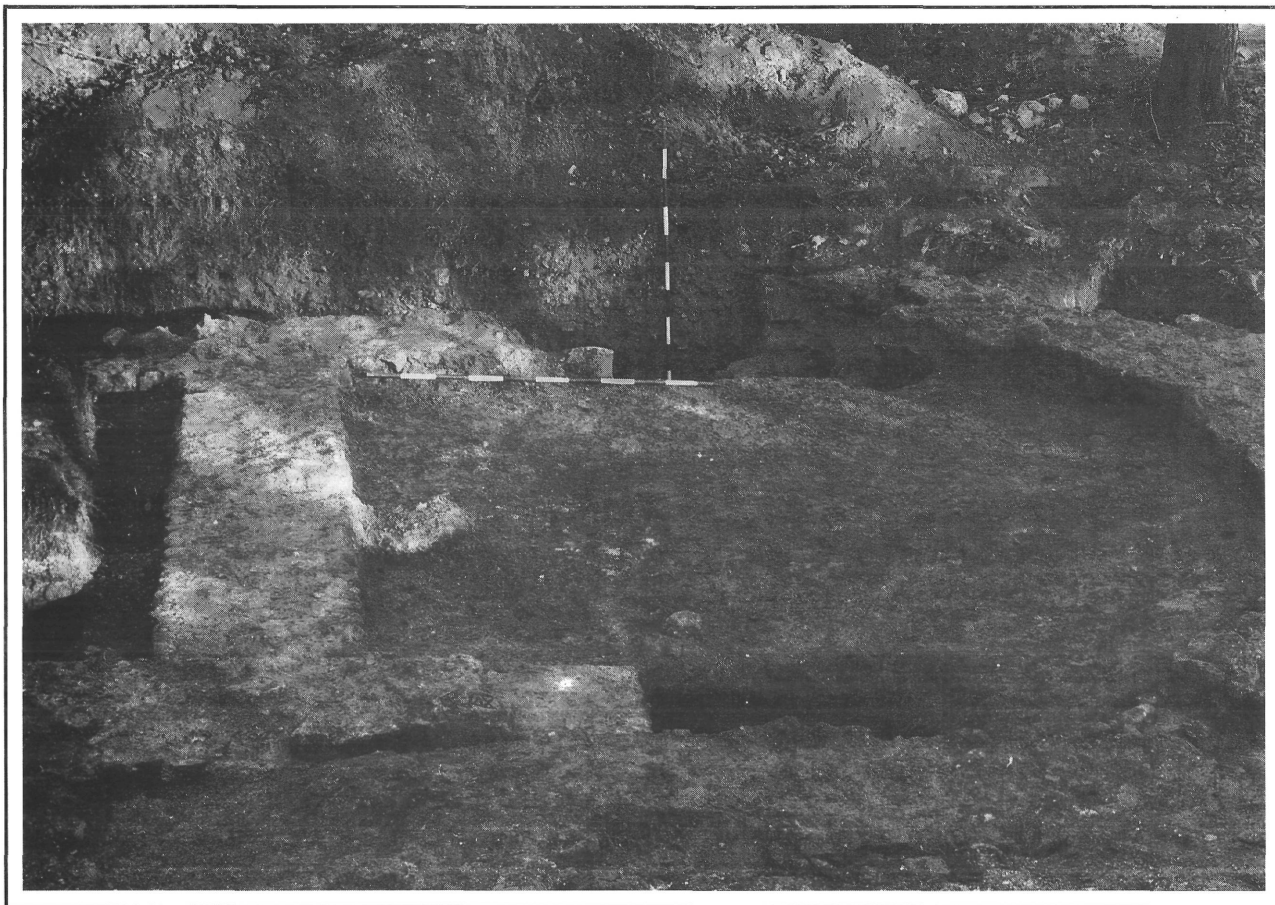
Familie Kóvári ruhen. (Wahrscheinlicher ist aber, daß diese Kapelle erst bis 1488 fertig wird, vgl. Gyöngyösi 1988, 143 caput 68.) Aus den 80 er Jahren des 15. Jh. sind uns mehrere Bauarbeiten bekannt. Bis 1486 wird die neue Kapelle des St. Pauls d. Eremiten zum Teil fertiggestellt. Sie wird aber erst im Jahre 1492 beendet. Gleichzeitig errichtet ein Pauliner, der Steinmetz Dénes für den St. Paul d. Eremiten eine neue Tumba. In den 80 er Jahren des 15. Jh. läßt der vicarius generalis János Kamanczy ein Badehaus errichten, sowie die Zisterne des Klosters instand setzen, die vom Wasserstein verstopft war. Zu Beginn des 16. Jh. wird in der dreischiffigen Kirche ein neuer Chor gebaut. 1526 wird Budaszentlőrinc von den Türken eingeäschert und das Kloster geht zugrunde. 1627 werden wir

schon davon unterrichtet, daß die Türken von hier zur Fortifikation der Budaer Befestigungen Steine befördern lassen. 1686 möchten die Pauliner, nach der Vertreibung der Türken Budaszentlőrinc von neuem erhalten, jedoch ihre diesbezüglichen Versuche waren nicht von Erfolg gekrönt. Das Gebiet bekommt die Stadt Buda und die Pauliner streiten vergebens für ihr einstiges Hauptkloster, sie verlieren den Prozeß. Im 19. Jh. kommt das Gebiet im Privatbesitz, was sodann die Forschungen wesentlich erschwert. Auf einem Teil des Gebietes stehen auch heute Forstgebäude. In den Jahren 1970 wurden die Restaurationsarbeiten begonnen, die seit 1984 kontinuierlich fortgesetzt werden.

1. kép. A torony belsejében előkerült „egysejtű lakóház” alapozásmaradványa.

Abb. 1. Fundierungsreste eines im Turminnenen zum Vorschein gekommenen „einzelligen Wohnhauses”.

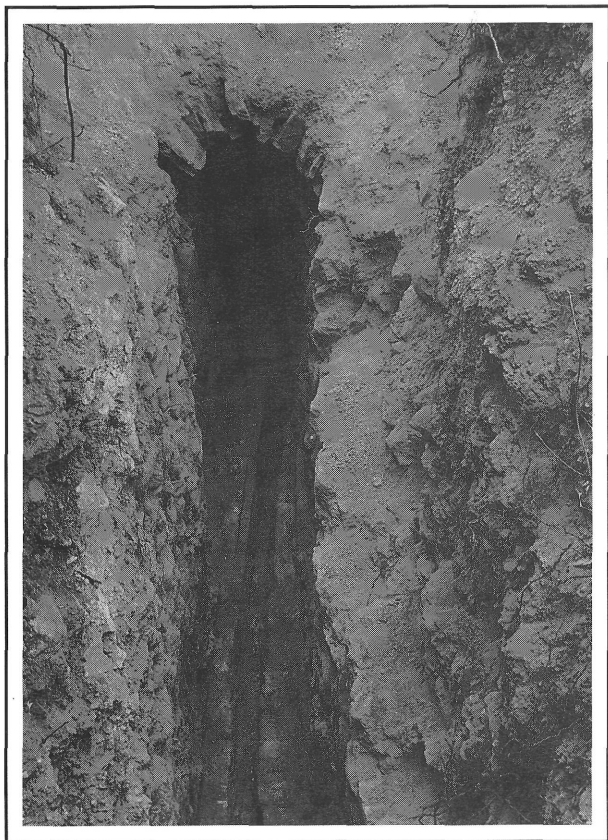
2. kép. A XIII. századi egyeneszáródású szentély, a köré épített poligon szentélyzáródás maradványaival.

Abb. 2. Der Chor mit geradem Abschluß aus dem 13. Jh., mit den Resten eines um ihn gebauten polygonalen Chorabschlusses

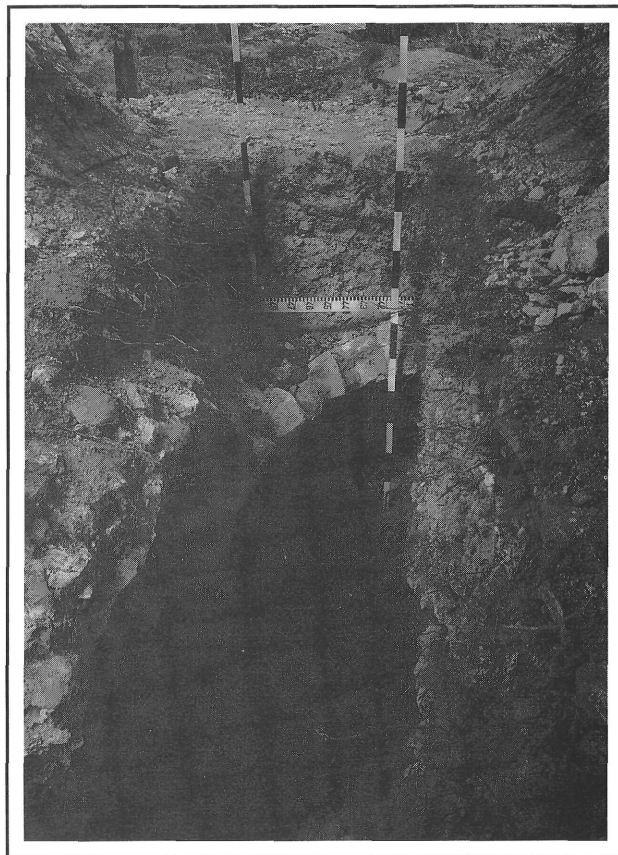
3. kép. A torony déli előterében megtalált kőcsatorna maradványa. A kép jobb oldalán látható fal építése a csatorna megszüntetését jelentette.

Abb. 3. Steinkanalreste im südlichen Vorraum des Turmes. Der Bau der an der rechten Seite sichtbaren Mauer bedeutete das Stilllegen des Kanals

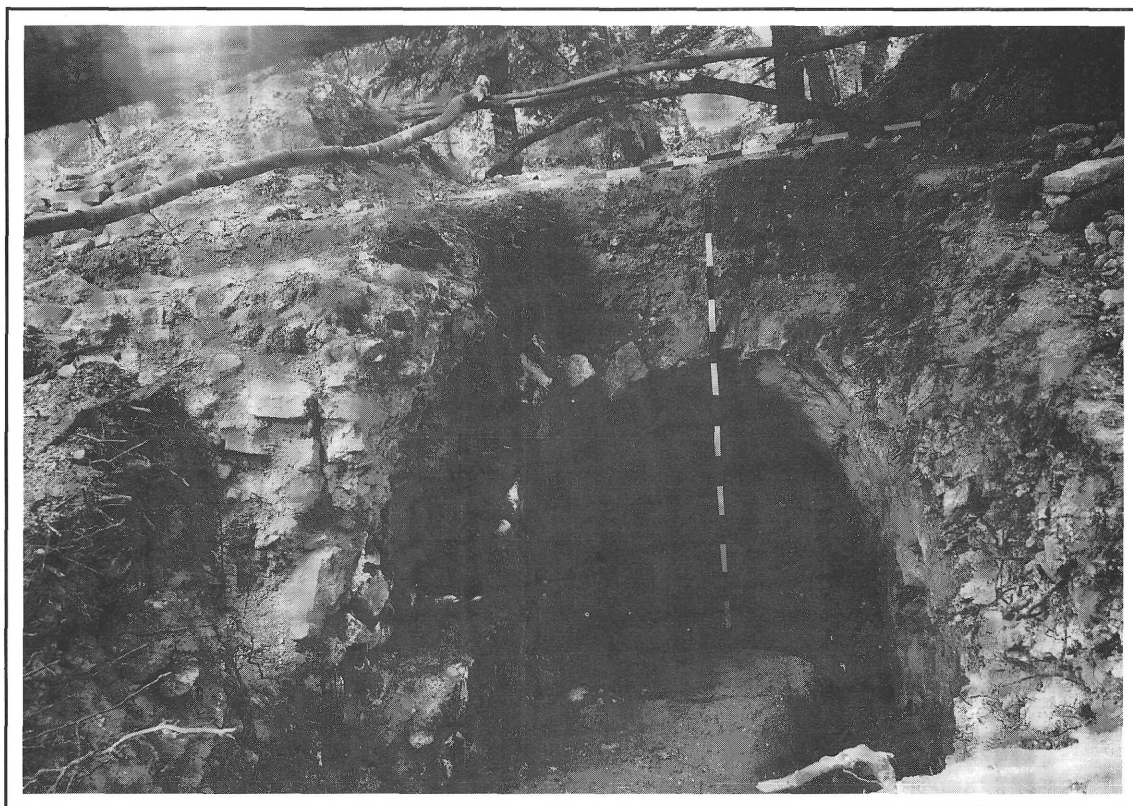
4. kép. A kolostor kőboltazatú csatornája a „sokszögű építmény” alapozása mellett.

Abb. 4. Der Kanal des Klosters mit Steingewölbe neben dem Fundament des „vieleckigen Gebäudes”

5. kép. A nyugati kerengőszárny mellett előbukkant pincelejáró.

Abb. 5. Kellerabstieg neben dem westlichen Wandelgangflügel

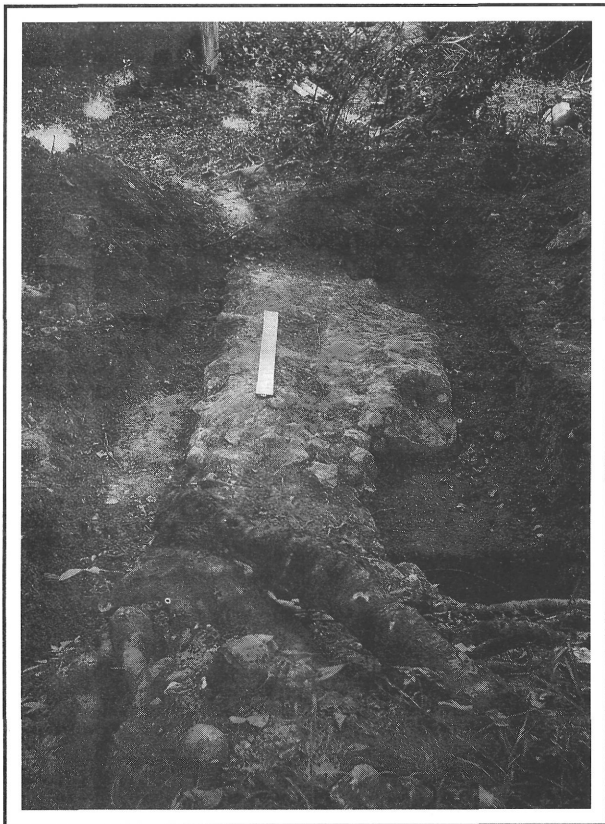

6. kép. Mátyás király is járt e pincelejáróban.

Abb. 6. Auch König Mathias benutzte diesen Kellerabstieg

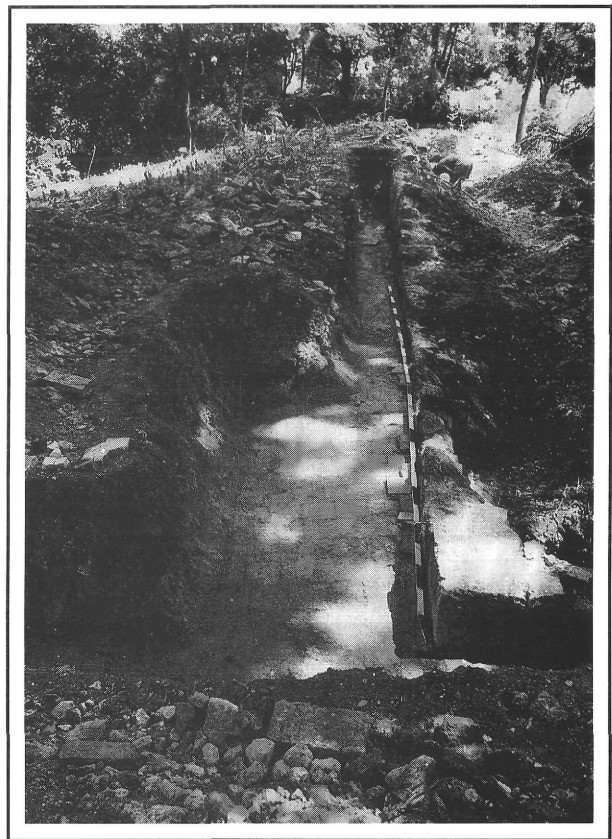

7. kép. A torony nyugati oldalépitményének alapozása
 Abb. 7. Das Fundament des westlichen Seitenbaues des Turmes

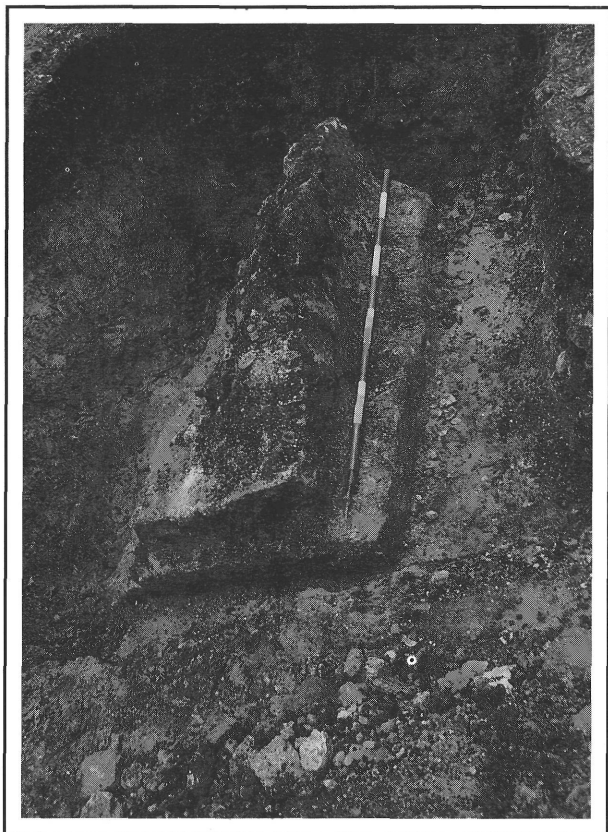
8. kép. A templomhajó ÉNy-i sarkát évszázados bükk gyökerei nőtték be, D-re az É-i hajófal egy belső támpilléralapozása látszik.

Abb. 8. Die von den Wurzeln einer jahrhundertealten Buche überwachsene NW-Ecke des Kirchenschiffes,

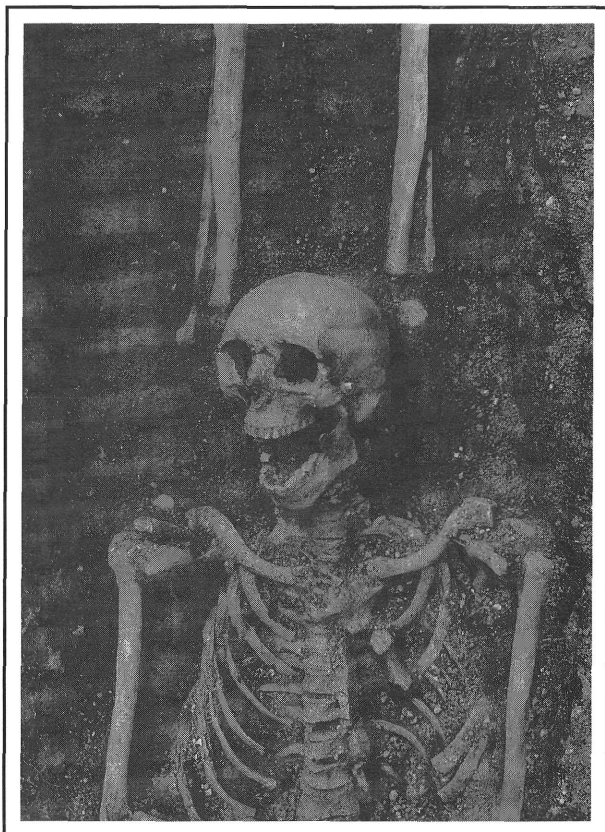

9. kép. Az É-i kerengőfolyosó.

Abb. 9. Der Korridor des N-Kreuzganges

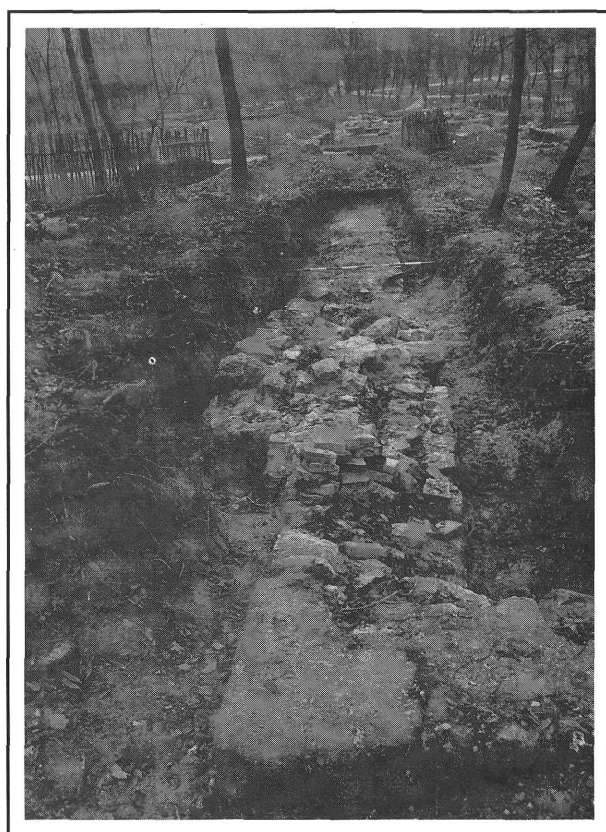
10. kép. A főbejárat osztópillérének alapozása.
Abb. 10. Fundierung des Verteilungspfeilers des
Haupteinganges.

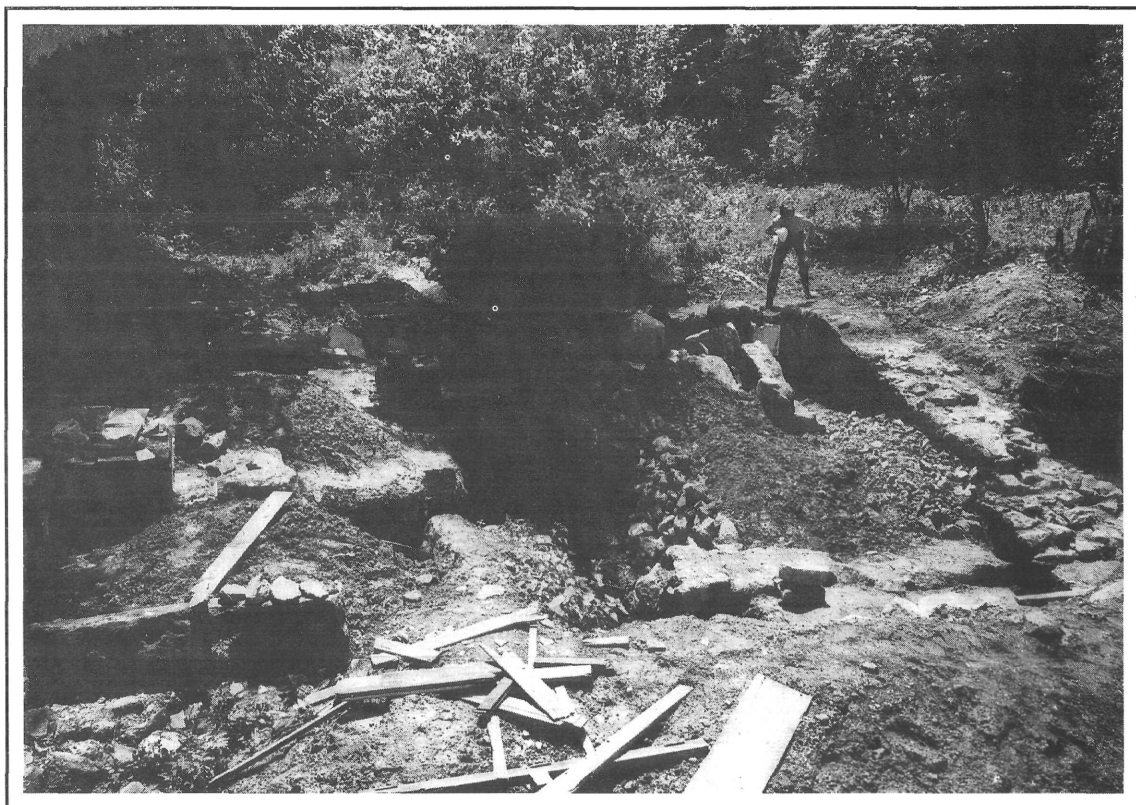
11. kép. Kóvári Pál nádori ítélőmester (meghalt
1436 előtt).
Abb. 11. Pál Kóvári, Palatinalrichter (gest. vor 1436).

12. kép. Kóvári Miklós pálos szerzetes (meghalt
1403 előtt).
Abb. 12. Miklós Kóvári, Paulinermönch (gest. vor 1403).

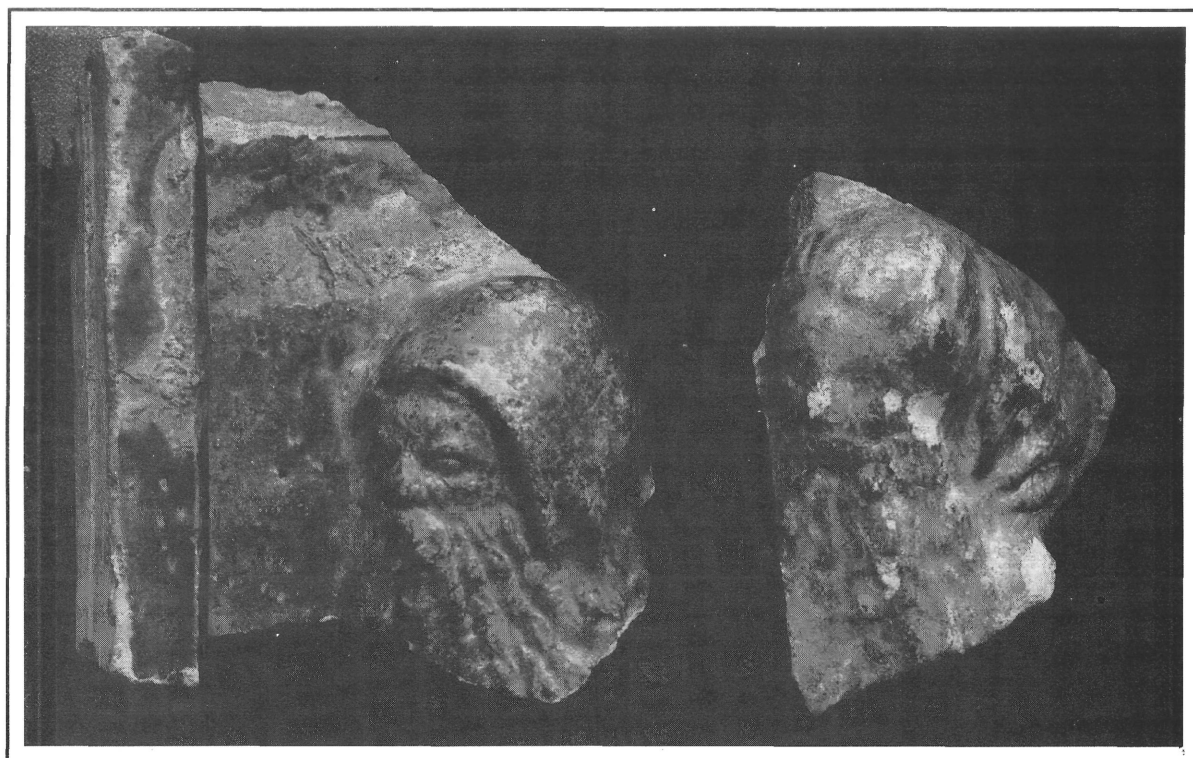

13. kép. A DNy-i kolostorkerítés alapozása, ezen nyílt a főkapu.
Abb. 13. Fundament des SW-Klostermauer, hier öffnete sich
das Haupttor.

14. kép. A Kóvári testvérek nyughelye, a Szent Kereszt kápolna. A belső falsíkon megmaradt vakolatának konzerválása folyik.

Abb. 14. Die Hl. Kreuz-Kapelle, die Ruhestätte der Kóvári-Geschwister. Die Konservierung des an der inneren Mauerflucht erhalten gebliebenen Mörtels ist im Gange

15. kép. Pálos szerzeteseket ábrázoló kályhacsempe töredékek.

Abb. 15. Paulinermönche darstellende Ofenkachelfragmente